diis, aut principibus; quod Dei sint protectiones terræ, ideo Deum valde excellere, nempe ob beneficium creationis & gubernationis: quia Deo verè sunt vel adhæserunt: vel apud eum sunt clypei terræ, ideſt sancti orbis tutelares patroni, propterea valdè elevatum esse, videlicet unum quemlibet eorum, quod aliter dicitur *nimis honorificatos amicos Dei* a; quod ad Deum, hoc est, contra illum, scuta terræ, ideſt, principes ac potentes, valdè elevata sunt, ideſt, recesserunt, principes nimirum, per apostasiam & atheismum: quòd à *diis clypeis*, hoc est, ab istis impiis, vel à diis falsis, valdè elevatus est Deus verus: ideſt, recessit: quod dii scuta terræ, valdè in ventum evanuerunt, & abolita est idololatria: ut accipiendo ista per modum juramenti, ac irascendo, affirmetur per Deum, quòd clypei terræ, vehementer elevati sunt, scilicet amici Dei: ut etiam cum juramento & admiratione asseratur quòd clypei terræ, ideſt, inimici Dei, nimis extulerint seſe contra ipsum: quòd diis munimentis terræ valdè ascendit Deus, hoc est, judicibus ac potentibus, quasique scutis ac præsidiis terræ, ob eorum pietatem, valdè honoratur & extollitur Deus: Hoc etiam Pintus *b* secutus est. Favent expositiones hæ, ut ipsemet Malvenda fatetur, Hebræum textum: nec hoc nomine accersita illius diligentia omni careat laude, sed Latiniorem voluisse ac Græciorem, magisque Ecclesiasticum, ideſt, faventem potiùs Ecclesiæ Doctoribus ac editioni, quam amplexa est Ecclesia tum Latina, tum Græca.

a Psal. 138. 18.

b in h. l. Dion.

PSALMUS
QUADRAGESIMUS SEPTIMUS.

1 Psal. Cantici filiis Core secunda sabbati.

2 MAgnus Dominus, & laudabilis nimis in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus,

3 Fundatur exultatione universæ terræ mons Sion, latera Aquilonis, civitas Regis magni.

4 Deus in domibus ejus cognoscetur, quum susceperit eam.

5 Quoniam ecce reges terræ congregati sunt: convenerunt in unum:

6 Ipsi videntes sic, admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt: 7 tremor apprehendit eos.

Ibi dolores ut parturientis, 8. in spiritu vehementi conteres naves Tharsis, 9. Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri; Deus fundavit eam in æternum.

10 Suscepimus Deus misericordiam tuam, in medio templi tui.

11 Secundùm nomen tuum Deus, sic & laus tua in fines terræ: justitia plena est dextera tua.

12 Lætetur mons Sion, & exultent filiæ Judæ, propter judicia tua Domine.

13 Circumdate Sion, & complectimini eam: narrate in turribus ejus.

14 Ponite corda vestra in virtute ejus: & distribuite domos ejus, ut enarretis in progenie altera.

15 Quoniam hic est Deus, Deus noster in æternum, & in sæculum sæculi; ipse reget nos in sæcula.

TITULUS.

Vers. 1.) Psalmus Cantici filiis Core secunda sabbati.

QUid in titulo valeat *Psalmus cantici* c, quidve *laus cantici* d: quid *canticum Psalmi* e, quid teorsim ac per se *canticum* f, quid *Psalmus*, qui sint *filii Core*; quid *sabbatum* g, ejusque prima *h* & *quinta* i, & projnde etiam *secunda*, dictum satis prius. Quamquam in Hebræo textu voces postremæ duæ desiderantur. Eusebius legit, δεύτερος, *canticum Psalmus*, Augustinus, *laus cantici*. Idem ac reliqui ferè Latini mysticè *filios Core*, ut solent alibi, *Calvi* hoc est, in Calvario crucifixi Christi, sumendo: ajunt esse quoque filios firmamenti, quod secunda sabbati factum *k* est, & de firmitate Ecclesiæ cantari hoc Psalmo, quæ tamquam corpus capiti Christo aptatur: cujus Psalm. XXIII. resurrectio declaratur, & pro titulo gerit primam sabbati: qua ille resurrexit: Ecclesiam vero *firmamentum* Paulus *l* etiam nominat. Favet Nyssenus *m*. Videtur Ambrosius cum præcedente, in quo celebrata sit ascensio Christi hunc ita nectere Psalmum, ut contineat de ipsiusmet resurrectionis die celebrationem, ideſt, de die Dominica, quam putat hic vocari secundam Sabbati, licèt Evangelia primam sabbati appellent. Ait porrò dici *secundam*, quia sabbatum sequitur, quod apud Judæos erat anterius secundùm legem sanctificationis, quamvis djerum ordine posterius: primam propter sanctitatem ex Domini resurrectione, quia resurrexit Christus, propter justificationem *n* nostram. Docet etiam hoc sibi velle apud Lucam *o*, sabbatum δευτεροπρωτον *secundum primum*, ut cœperit quod primum erat, secundum haberi à primo, ideſt in minore honore: Præterea veteres qui sabbati secundùm legem, solemnitatem custodiebant, unam sabbati nuncupavisse, quasi unum esset sabbatum, & non aliud: nos primam dicere cum Evangelistis, aspirantes & festinantes ingredi in Beatam aliam *requiem p*: Denique Davidem sub lege positum, & modulationem tenuisse debitæ cantionis, & mysterium non repressile, ut secunda sabbati diem Dominicam declararet, quo Judæis ordinem numeri putarat esse servatum, & spiritale sacramentum agnosceret revelatum. Videtur eadem sententia Bedæ in Lucam *q* de dicto sabbato secundo primo: meminitque Eucherius in quæstionibus novi Testamenti. Helychius consentit secundam sabbati esse Dominicam diem, quæ est post sabbatum. Michael Ayguanus sabbatum non pro die sed pro requie sumens, primamque populi requiem fuisse dicens tempore Josue divisa terra promissionis post bellatum multa, secundam sub Salomone pacifico, qui templum construxit, putat de hac secunda, quasi die sabbati, Psalmum præsentem esse.

a Psal. 95. 4. antiq. e 32. vol. 20
b in Levit. c. 23. post. 9. 2.
c Gen. 1. 6.
d Exod. 15. 1. Num. 21. 17. Deut. 31. 19. Judic. 5. 1. 2. Reg. 22. 1. Esa. 5. 1. 26. 1. Jer. 31. 7. Ezech. 33. 32. Amos 5. 23. Habac. 3. 19.
e Psal. 65. & 67 & 74.
f Psal. 90.
g Psal. 91.
h Psal. 80.
i Psal. 83.
k Gen. 1. 6.
l 1. Tim. 3. 15
m tract. 2. in Psal. 12.
n Rom 6. 24
o c. 6. 1.
p Hebr. 4. 4
q in c. 6.

Rationes mysticas istas equidem veneror, sequor potiùs tamen Augustinum ac alios adeo multos sectatores ipsius, quod pertinet ad ordinem dierum, ut sit ac intelligatur revera secunda sabbati, quæ in septimana secundum tenet locum, scilicet, qua, ut Augustinus mysticum sensum hic exponens, tradit, firmamentum factum est. Nam etsi *sabbatum* & hebdomadam & diem septimum significet, qui est postremus in hebdomada: tamen denominatio primæ, secundæ, & sic deinceps, ut dicatur prima; secunda Sabbati, &c. numquam reperiatur fieri à die ultimo, sed ab hebdomada, ut scilicet in ea sit prima, & secunda, &c. quæ denominatur prima sabbati, secunda sabbati, &c. Deinde quum Psalmus XXIII. gerat in titulo primam sabbati juxta sententiam communem, sensu saltem mystico, est de resurrectione etiam Christi, quæ si consequenter loqui vellet Ambrosius, ibi non in Dominica die, sed in ipla die sabbati priore facta intelligi deberet. De sabbato secundo primo nunc non agam, quod explicatu difficillimum esse Nazianzenus præ se tulit Hieronymo *r* teste. Ratio certè illa Ambrosii non minùs omni Sabbato, quàm ei convenit, quod appellatur à Luca δευτεροπρωτον. Aliis omissis opinionibus quas expendunt de nostris Ribera *s*, Maldonatus *t*, Salmeron *u*, Toletus *x*, Barradius *y*, Azor aspeciem habet probabilitatis

q in c. 6.
r epist. 2. ad Nepot.
s 5. de templo. c. 2.
t in c. 12. Matt.
u to. 8 tr. 14.
x in c. 6 Luc.
y to. 2. harm. Luc. c. 9.
z to. 2. instit. Lit. c. 3. §. 9.

tatis, cujus Barradius meminit, eamque sequi Azor videtur fuisse sabbatum primum secundi mensis Hebræorum, sive de septem hebdomadis numerari solitis à secundo die Paschæ, usque ad Pentecosten, primum, primæ sabbatum, quod à die illo secundo *secundo primum* cognominaretur. Vellem respondisset Barradius, quomodo spicæ, quas vellisse discipuli narrantur, & confricuisse, id temporis erant maturæ, ipso die sabbati, qui tunc erat septima dies azymorum, quasi festum secundum à primo, nempe à primo die azymorum seu Paschate. Eamdem difficultatem patitur Azor, etiamsi non dubiter asserere maturari potuisse, idque ut certum ponere Josephus *a* videatur, quod negant alii ut Maldonatus, prætereaque Abulensis *b*, qui observat diebus azymorum, quando præcipiebatur afferri manipulum spicarum, virides dumtaxat fuisse, postea in Pentecoste, quum panes primitiarum offerendi erant, ad maturitatem perveniſse. Verùm non est loci præsentis hæc quæstio.

Simpliciorem tituli ratio, quam Euthymius, & Nicephorus afferunt, nolque alias, designari per secundam sabbati diem illam hebdomadæ, qua Psalmus peculiariter decantari debeat: nempe, quem appellamus *diem lunæ* feriamve secundam, quam diem, ut Genebrardus notavit, quemadmodum & quintam sabbati, sive feriam quintam quæ & *dies Jovis* dicitur, Judæi post sabbatum præcipuè celebrant.

ARGUMENTUM.

ARgumentum tradunt iidem Græci duo atque Chrysostomus gratiarum actionem ex eorum persona, qui è Babylonica captivitate reverterunt in Jerusalem; tametsi omnibus etiam fidelibus aptari possit, qui ab idolorum, ac Dæmonum captivitate ad cognitionem Dei cultumque redierint. Incertus auctor Græcus in Catena Barbari, vult prædici victoriam Ezechiæ contra Assyrios, & provocari omnes ad gratias: Alii nominant solutam obsidionem tempore Achaz vel Josaphat: quidam victoriam quam obtinuit Asa: nonnulli quam David ipse contra Syros, & Ammonitas; Basilius, insignem aliquam victoriam tractari dicit, nullam exprimens definitè: Lyranus refellit Hebræos, arbitrantes Psalmum esse de constructione civitatis elegantiore Templique per Salomonem facta; & interseri mentionem de navibus, quas Josaphat confecerat, sed ob initum fœdus cum Ochozia, tempestate confractæ fuerunt: præterea opinionem aliam de Messia venturo, ac rædificanda Jerusalem, temploque magnificentiùs, quam priùs fuerit, nihil proficientibus regibus Gog & Magog adversos dictam civitatem. Sequitur autem Auctor sententiam, quæ traditur à Patribus Latinis, & de Græcis ab Eusebio, Athanasio, Didymo, Helychio, Theodoreto, sermonem esse de Christo, qui suo adventu civitatem Jerosolymitanam illustrarit, ac templum, prout prædixerat Aggæus *c*, & Ecclesiam ibi erigere cœperit, quemadmodum vaticinatus erat Isaias *d*. Et nobis hæc placet opinio, quam optimè declarant, confirmantque Valentia, & Cajetanus: prior verò collationem aptam facit cum materiali Jerusalem, atque variis nominibus ejusdem. Utitur hoc Psalmo Ecclesia vel partibus ejus in præcipuis mysteriis Nativitatis, Pentecostes, Trinitatis, præterea officio de communi Virginum, & de dedicatione Ecclesiæ: item in Missa de Præsentatione Christi: sive de Purificatione B. V. Ac de B. quidem V. molitus est tomos tres Italico sermone Vincentius Gilibertus Clericus Regularis ex his quos nominant Theatinos, sub inscriptione *Civitatis Dei*, profitens hunc se Psalmum explanare: quod admodum facit exegeticè, & concionatorio more.

a Vers. 2.) Magnus Dominus, & laudabilis nimis in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus.

EPiphonema hoc est admirationis, lætitiæ, gratitudinis, zeli plenum, & ipsiusmet Prophetæ prolatum nomine, & quasi dictatum gentibus, ut Eusebio placet, quas priore Psalmo convocaverat invitaveratque ad plaudendum, jubilandum, psallendum. Egregium verò laudandi principium, laudabilem nimis profiteri, quem laudare susceperis, majorem ac superiorem omni laude. Exagerat hoc verbis multis auctor Ecclesiasticus; & Augustinus *e* confessiones suas hinc exorditur. Repetuntur eadem epitheta ista *magni & laudabilis nimis Domini* Psal. XCV. *f*, & CXLIV. *g*. Additur in CXLIV. quòd *magnitudinis ejus non est finis*, non modò secundùm durationem, sed præterea secundùm perfectionem, cum qua cujusvis creaturæ comparata perfectio instar est puncti ad quantitatem infinitam, immo quum exacta proportio esse non possit, minùs quodammodo quàm nihil: ita ut creatura nullam propriè facere accessionem ad Creatorem, nec majus quid censeri debeat constitui ex mundo & Deo, quàm ex Deo solo. Magnitudo hæc incomprehensibilis æstimari poterit utcumque facta inductione per omnia, quæ habentur magna in rebus creatis ordinis utriusque, tùm naturalis, tùm supernaturalis, & per attributa, quæ pro modulo nostro distinctè concipimus in simplicissima illa & infinita essentia divina. Denique rectè tres in fornace pueri *benedictum*, laudabilem, gloriosum, *superexaltatum* vocant Deum *in sæcula h*. Chrysostomus monet hic magnum dici, sed non quam sit magnus, hoc enim neminem scire, ideoque additum *& laudabilem nimis*.

Magnitudinem refert Helychius ad Christum, quatenus per ipsum creata omnia: *laudabilem* dici, quia homo fieri dignatus est, ac, ut ita dicam, parvus nimis de magno per humiliationem, & exinanitionem sui ipsius. Ceteri spectant in eodem Christo magnitudinem secundùm opera mirifica, & effecta redemptionis nostræ. Cyrillus, quoniam à magno Deo, & Patre ortus, dixitque *i*, *Pater meus quod dedit mihi majus omnibus est*; ita ut qui *magni* quoque vocati sunt, sola quadam imitatione, ac participatione ita dicti sint. Magnum Joannem oportet fuisse sicut eum Angelus prædixerit futurum *k*, quem maximus Christus tantis extulit laudibus, is qui falli non potest, & à quo qui commendatur, verè probatus est *l*, *Magna est gloria ejus in salutari suo* m, hoc est, in Jesu, ut observavit Guerricus Abbas *n*. Sed hac de re dictum quoque præcedenti Psalmo, ac de iis, quos vocabant magnos majoresve, antithetos majoribus minutis senioribus medioximis minorum gentium, super quos videlicet *magnum Dominum* nostrum & *regem* David alio etiam loco *o* appellat. Numerat Ennius *p* apud Apulejum deos majores duodecim, Junonem, Vestam, Minervam, Cererem, Dianam, Venerem, Martem, Mercurium, Jovem, Neptunum, Vulcanum, Apollinem; senos ex utroque sexu. Apulejus *r* idem tamen Ofirim Deum appellat, deorum magnorum potiorem, & majorem summum, & summorum maximum, & maximorum regnatorem. At Deus noster *Deorum Dominus s* est, *non est similis ei in Diis t*. Solus *altissimus super omnem terram u*. Cassiodorus *magnum patrem* dici notat hoc loco Filium quoque sive Christum à Paulo *x*, Spiritum *y*, denique Sanctum. Quo pacto dominium conveniat Deo ita perfectè ut comparatione aliorum solus mereatur absolutum Domini nomen, alibi dixi. Gregorius Papa II. Alsaxonibus scribens, ut Idola deserant, usurpat hunc locum, quia unus Deus noster, *magnus, laudabilis, terribilis super omnes Deos*.

In Ecclesia hujus Psalmi quando usus.

h Dan. 3. 52

i Jo. 10. 29.

k Luc. 1. 15.

l 2 Cor. 10. 18.

m Psal. 20. 9.

n Serm. 3. de S. Joan. Baptista.

o Psal. 94. 3.

p S. Aug. de civ. Dei.

Platonis Duodecim majores dii.

r lib. 11. Metamorph. Osiris Deus.

s Psal. 49. 1.

t Psal. 85. 8.

u Psal. 82. 19.

x Tit. 2. 13.

y 3. Reg. 19.

Magnitudinis autem *ejus non est finis*, non modò secundùm durationem, sed præterea secundùm perfectionem, cum qua cujusvis creaturæ comparata perfectio instar est puncti ad quantitatem infinitam, immo quum exacta proportio esse non possit, minùs quodammodo quàm nihil: ita ut creatura nullam propriè facere accessionem ad Creatorem, nec majus quid censeri debeat constitui ex mundo & Deo, quàm ex Deo solo. Magnitudo hæc incomprehensibilis æstimari poterit utcumque facta inductione per omnia, quæ habentur magna in rebus creatis ordinis utriusque, tùm naturalis, tùm supernaturalis, & per attributa, quæ pro modulo nostro distinctè concipimus in simplicissima illa & infinita essentia divina. Denique rectè tres in fornace pueri *benedictum*, laudabilem, gloriosum, *superexaltatum* vocant Deum *in sæcula h*. Chrysostomus monet hic magnum dici, sed non quam sit magnus, hoc enim neminem scire, ideoque additum *& laudabilem nimis*.

Magnitudinem refert Helychius ad Christum, quatenus per ipsum creata omnia: *laudabilem* dici, quia homo fieri dignatus est, ac, ut ita dicam, parvus nimis de magno per humiliationem, & exinanitionem sui ipsius. Ceteri spectant in eodem Christo magnitudinem secundùm opera mirifica, & effecta redemptionis nostræ. Cyrillus, quoniam à magno Deo, & Patre ortus, dixitque *i*, *Pater meus quod dedit mihi majus omnibus est*; ita ut qui *magni* quoque vocati sunt, sola quadam imitatione, ac participatione ita dicti sint. Magnum Joannem oportet fuisse sicut eum Angelus prædixerit futurum *k*, quem maximus Christus tantis extulit laudibus, is qui falli non potest, & à quo qui commendatur, verè probatus est *l*, *Magna est gloria ejus in salutari suo* m, hoc est, in Jesu, ut observavit Guerricus Abbas *n*. Sed hac de re dictum quoque præcedenti Psalmo, ac de iis, quos vocabant magnos majoresve, antithetos majoribus minutis senioribus medioximis minorum gentium, super quos videlicet *magnum Dominum* nostrum & *regem* David alio etiam loco *o* appellat. Numerat Ennius *p* apud Apulejum deos majores duodecim, Junonem, Vestam, Minervam, Cererem, Dianam, Venerem, Martem, Mercurium, Jovem, Neptunum, Vulcanum, Apollinem; senos ex utroque sexu. Apulejus *r* idem tamen Ofirim Deum appellat, deorum magnorum potiorem, & majorem summum, & summorum maximum, & maximorum regnatorem. At Deus noster *Deorum Dominus s* est, *non est similis ei in Diis t*. Solus *altissimus super omnem terram u*. Cassiodorus *magnum patrem* dici notat hoc loco Filium quoque sive Christum à Paulo *x*, Spiritum *y*, denique Sanctum. Quo pacto dominium conveniat Deo ita perfectè ut comparatione aliorum solus mereatur absolutum Domini nomen, alibi dixi. Gregorius Papa II. Alsaxonibus scribens, ut Idola deserant, usurpat hunc locum, quia unus Deus noster, *magnus, laudabilis, terribilis super omnes Deos*.

Laudabilis nimis.) Alius apud Eusebium pro αἰνετὸς habet ὑμνητὸς, hymnis celebrandus: pro *nimis*, Augustinus, *valde*, quod est σφόδρα & מאד *meod*, quæ crebrò interpres reddit, *nimis*. Hebræum מהלל *mehullal*. (laudatum) significat, sed talia participia vim habent apud Hebræos nominum substantivorum. Sic etiam Hebraismum Græcè redditum, *in faciem ei restiti*, quia κατεγνωσμένος erat, Latinus interpres, evolvit dicens, *quia reprehensibilis* z. Ita quoque *a amabilis*, & *b mirabilis*, aliaque simi-

z Gala. 2. 11. 22. Regal. 23 bis. 138. 14.

lia pronuntur loco participiorum passivorum. Videntur portò in scriptura *magnus* & *laudabilis* synonyma, sicut & *magnificare*, & *laudare*: nec enim illud est magnum facere, sed ut Psal. a XXXIII. vidimus, magnum celebrare, prædicare, laudare.

a *vers.* 4.

In civitate Dei nostri.) Exprimit Paraphrastes Jerusalem. Ibi sine dubio maximè laudabilis & laudatus erat Deus propter sanctitatem loci & singularia beneficia. *In pace b sive in Salem locus Dei & habitatio in Sion, Civitas regis magni* vocatur postea & priore Psalmo *c* & in aliis. Eodem quo hic modo civitas *civitas Dei*, item paullo post *Civitas Domini virtutum*, & *Dei nostri*, ab Isaia * præterea *civitas justi* & *sancti*, quæ sunt Christi epithera peculiaria: à Paulo *d* civitas Dei viventis. Intelligunt nostri mysticam Jerusalem, idest, Ecclesiam, extra quam qui sunt ignari doctrinæ quæ à Deo est, inquit Eusebius, nesciunt eum pro dignitate laudare. Addit civitatem quoque Jerusalem cœlestem, de qua & nos dicto alio Psalmo. Potest etiam civitas Jerusalem externa sumi, quam eleganter vocat Hesychius metropolim miraculorum Domini. Ac tamen idem, Bethlehem civitatem Dei hoc loco dici ubi natus Christus; montem sanctum Golgatha in quo mortuus. Arnobius Bethlehem quoque interpretatur; Psalmum fere totum, sicut præcedentem applicans ad Nativitatem Christi, ad Magorum adventum, terrorem Herodis cœlos infantes, naves ejusdem Herodis jussu vaxatas, quibus credebantur Magi fugisse, &c. Secundùm allegoriam appellatur præterea Deipara *civitas Dei*, de qua *gloriosa dicta sint*, ut est in LXXXVII. Psalmo, à Damasceno *f* & aliis, nec ineptè quæ dicuntur in isto ad eam applicavetis, nam revera fecit illi magna, magnus & *potens g*, & laudabilis in sanctis aliis, multo majores in ea meretur laudes. Fundata verò, concepta, nata est civitas hæc exultatione universæ terræ. Mons Sion, velut altissima specula versus Austrum, cœlestibus radiis, & ardoribus exposita: latera Aquilonis, tamquam ex altera parte vergens ad Aquilonem, ob frigefactum, immo penitus extinctum calorem fomitis, & propter niveum nitorem totius sanctitatis. Mons item Ipcioso germine, ut Hierony- C mus reddit, præditus, ipiam denotat cujus omnis à germine filioque suo Christo species ac pulchritudo existit. Denique pulcher mons est climate, ut quidam vertunt, ut postea videbimus, & Symmachus ab initio præ definito splendore, quia nulla nubecula ullius peccati adumbratur, sed serenissimè & splendidissimè collucet. Quemadmodum autem fundata est exultatione universæ terræ, ita, *latantium omnium habitatio est* in ipsa *h* quia causa extitit salutaris lætitiæ: ut proinde meritò concinnat Ecclesia, *conceptio vel nativitas tua, gaudium annuntiavit universo mundo.*

b *Psal.* 75. 3.
c *vers.* 3. *c.* 1. 26. *c.* 51. 1.
d *Heb.* 12. 22
e *v.* 3.
f *orat.* 3. *de dormi. B. V.*
g *Luc.* 1. 49.
h *Ps.* 86. 7. Ecclesiæ contentus.

Sed ut Ecclesia *civitas* appelletur multo frequentius apud Prophetas *i*, & in Evangeliis *k*, atque in Apocalypsi *l*, fundavit eam Deus super *lapide summe angularem*; *qui est Christus*, super Petrum secundarium fundamentum *m*, super alios tùm Prophetas tùm Apostolos *n*. Ipsemet ttravit *per ordinem lapides*, & fundavit *in Saphiris* & posuit *Jaspidem propugnacula & omnes terminos in lapides desiderabiles: p*. Ut autem intelligamus mysticè tantùm dici civitatem de Ecclesia, Hieronymus *q* observat scribere Ezechielem *r*, le *super montem excelsum nimis* vidisse *quasi ædificium civitatis*, & in quodam Psal. *s*, cani de Jerusalem, quòd *ædificatur ut civitas*. De hujus ejusdem civitatis mysticæ ædificio Hieronymus *t* Jeremiam *u* interpretatur vaticinantem, *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & ædificabitur civitas Domino à turre Hananel usque ad portam anguli, & exibit ultra normam mensuræ*, ubi describitur amplitudo civitatis tanta, quanta externa materialisve Jerusalem numquam habuit, & in locorum nominibus etymologiæ sunt ad idem mysterium facientes, de quibus idem Doctor, & alii, tùm ex recentioribus Andreas Capella. Etsi verò quidam rædificatam ab Ælio Adriano velint Jerusalem, imposito ei novo nomine Æliæ, juxta illam amplitudinem, nec hoc satis exactè constat. Et videntur obstare capitis 31. extrema verba, quibus vocatur *sanctum Domini* dicta civitas, *quod non evellatur, & non destruatur ultra in perpetuum.*

i *Isa.* 50. 14. *c.* 62. 12. *Ezech.* 40. 2.
k *Mat.* 5. 14. 1 *c.* 12. 2.
m *Eph.* 2. 20.
n *Mat.* 16. 18 o *Eph.* 2. 20.
p *Isa.* 54. 12.
q *in c.* 40. *Ezech.*
r *c.* 40. 2.
s *Psal.* 83. 3.
t *in c.* 31. *Jerem.*
u *c.* 31. 38. & *seq.*

Placet postremò allegoria Hugonis de religione, in

Aqua est, inquit, civium unitas, corporum & mentium; victus & vestitus: mons quoque sanctus per eminentiam sanctitatis: ibi magnus Dominus habetur, qui magni fit, reliqua omnia, *ut detrimentum, & stercora x*: *laudabilis nimis*, quoniam benedicitur in omni tempore semperque laus ejus in religiosi ore orando, legendo, prædicando, bene operando. Vocari potest tùm Ecclesia tùm religiosus ordo, Theopolis & Christopolis. Theopolim Justinianus vocavit, quæ Antiochia nominabatur post terræ motum *y*, angustiore profectò vocabulo quàm quo cognominabatur post terræmotum aliæ à conditoribus hominibus quamlibet magnis; aut à falsis Diis, ut Diospolis, Athenæ, &c.

x *Phil.* 3. 8.
y *Nicep.* 17. *hist. c* 3. *Leon. Byzan. qui vixit sub Iust.* 1. *conc. Nicen. & Euseb.*

In monte sancto ejus.) Aliquoties occurrit antea mentio *montis sancti*, aut, *Domini a*, & *loci sancti b*: appellatur præterea *mons sanctificationis Dei c*, & *quem dilexit d*, *quem acquisivit dextera ejus e*, item *mons Dei coagulatus, & pinguis f*, in quo *beneplacitum est ei habitare g*, in quo *habitavit h*. Rursum infrà Psalmo Alio *i* nominatur *mons sanctus*, & ab Isaia rum isto modo *k*, tum *mons Dominil*, *mons domus Domini m*, *mons & locus nominis Domini exercituum n*, *mons testamenti o*. Præterea alia scripturarum testimonia: cur etiam *sanctus* cognominetur, satis aliàs dictum, & per se constat, nec non de mysticis variis notionibus ejusdem. Per anagogen Eusebius interpretatur de cœlesti habitatione, sicut & civitatem cum Paulo *p*: per allegoriam de verbo divino & Christo, qui ex lapillo *q* præciso sine manibus magnus evasit mons, quem idem Apostolus *r* appellat *fundamentum*: Theodoretus de fusigni ac illustri dogmatum altitudine: estque exultatio nostra liberans nos de circumdantibus nos *s*, de qua re postea. Ecclesiam Christus *t civitati* comparavit *supra montem posita*.

a *Psal.* 122. 8
b *Ezech.* 48. *Mach.* 1. 9. *Abdiæ* 1. 11.
c *lib.* 5. *c.* 14. *de lib.* 15.
d *lib.* 15.
e 8. *de bello Iud c.* 2. & 5. *f* 5. *Hist.*
f *Psal.* 67. 16.
g *Psal.* 131. 13.
h *Psal.* 73. 2.
i *Psal.* 98. 3. *Ps.* 47. 2. 3. *Ps.* 86. 1. 2.
k *c.* 11. 9. *c.* 56. 7. *c.* 65. 25. *c.* 66. 20.
l *Ezech.* 43. 12.
m *Ps.* 67. 17.
n *Ps.* 131. 13.
o *c.* 24. 23.
p *Heb.* 12. 22
q *Dan.* 2. 45
r 1. *Cor.* 3. 10
s *Psal.* 7.
t *Mat.* 3. 16.

Vers. 3.) Fundatur exultatione universæ terræ mons Sion, latera Aquilonis, Civitas Regis magni.

MAgnus Dominus idemq; Rex, & laudabilis in sua potissimùm civitate cenietur, ac in monte sancto suo, qui est Sion, quia mons iste ad Aquilonarem Civitatis Jerusalem plagam situs firmiter quoque & eleganter fundatus est, cum eximio gaudio ad illam ventitantium, tùm visendi causa, tùm religionis gratia, non solùm Judæorum ex omni Palæstina, exque aliis orbe toto locis per quæ dispersi erant, sed externorū aliorum præterea ex omnibus orbis provinciis. Id quidem suo sanè modo verum de materiali Jerusalem, cum florebat maximè post constructum à Salomone Templum: *alienigenæ* namque *& Tyrus & populus Æthiopum hi fuerunt illic, & sicut latantium omnium habitatio in ea*, u, ut aliàs demonstravimus, tractantes de Eunucho Candacis Reginæ Æthiopum x: significari quoque liberationem à captivitate Babylonis, & post reditum, ab aliis multis bellis, Chrysostomus, ut eum quidam Barbarus citat, vult. Omittimus hic agere de ritu quo natalem diem civitatis veteres olim celebrabant; quod modò fit in templi dedicatione, quam usurpaverunt quoque priùs Hebræi. Tractat Boa noster hoc argumentum in libro de die Natali tùm sacro, tùm profano. At multo veriùs in Ecclesiam Catholicam conveniunt hæc omnia, ad quam quum cœpisset etiam in Jerusalem, & in cœnaculo montis Sion, quam ipsam Regiam Davidis priùs fuisse putant, & inde dissem natum esset verbum Dei, & diffundi velut è fonte, de quo Ezechiel *y*, adeo multi tam alacriter confluxerunt, eique ac domui spirituali tamquam lapides vivi superædificati sunt *z*. Ad hunc explanant Patres modum, ex quibus Chrysostomus, hoc dictum valde obscurum, id vero etiam affirmat Basilius, & cursim ac perfunctoriè legenti dubium dicit esse; qui autem diligenter persequatur, videre consequentiam, & pulcherrimam sententiarum connexionem, videlicet, sicut dictum est, quadrat meliùs mysticæ civitati isti, quàm materiali, ut dicatur *urbs perfecti decoris, gaudium universæ terræ* a: & quemadmodum *urbis* nomen absolutè Romam significat, sic & ejusdem seu civitatis Ecclesiam, cujus participatio

u *Psal.* 86. 4. 7.
x *Act.* 8. 27.
y *v.* 47. 8. *& seq.*
z 1. *Pet.* 2. 5.
a *Thren.* 2. 15.

a *ib.* 6. *ep.* in 2. *Isa. c.* 187
Lacrymæ & abstinentiæ monialium quantum possint.

patio idipsum *a*, tamquam communis patriæ, ut olim Roma vocabatur: appellabatur item Jerusalem *porta b populorum* velut metropolis caputque populorum, arx, & præsidium, & Plinio *c*, Strabone *d*, Josepho *e*, ac Tacito testibus, omnium Orientis Urbium præclarissima. Quæ conditiones vocabulaque bene adumbrabant Ecclesiam & gaudium commune pertinentium ad ipsum. Epithetum autem etiam ex Deo sumptum designat summam excellentiam.

Regnum Dei non est esca & opus, quibus potissimùm rebus gaudent ac nituntur carnales, *sed justitia & pax, & gaudium in Spiritu sancto* g: *in charitate radicamur & fundamur h*: proximus post charitatem Spiritus sancti fructus *gaudium* censetur *i*: primùm suscitato Christo, surgere cœpit Ecclesia, *gavisi sunt discipuli* videntes eum *k*: ejusdem habitu in Cœlum, non tristitia, sed *gaudio magno* completi sunt *l*: Eunuchus statim à Baptismo rediit gaudens *m*; conversis Samaritanis gaudium magnum secutum est *n*: longè post alii *replebantur gaudio cum Spiritu sancto* o: narratio de conversione gentium *faciebat gaudium magnum fratribus* p: conversos à se nominabat Paulus *gaudium suum* q: omnes Apostoli gaudebant, contumeliam flagellaque pro nomine Jesu patientes; tandem ipsum nomen Evangelii lætum includit nuncium quem nato etiam Christo Angeli B jus versio tomis Bibliorum Regiorum annumeratur, evangelizarunt, appellantes *gaudium magnum toti mundo r*: gaudebant multi in nativitate Joannis *s*: ipse *exultavit in gaudio intra uterum t*: & ad vocem sponsi *u*: discipuli quia subjiciebantur eis Dæmonia, & quamdiu erat cum eis sponsus, non jejunabant *x*: promittitur justis intrare *in gaudium Domini y*: viri quoque spirituales vitæ spiritualis fundamenta jacienti ac proficere magis magisque cupienti gaudium hoc in primis commendant & inculcant: quod est manna soli notum qui accipit *z* gustatque, & per magnum indicium Orthodoxæ veritatis, atque inhabitantis in eo qui illud habet Spiritus sancti. Dixi de eodem non semel in Actibus Apostolorum. Quo pacto Tropologicè religiosi ordines fundati sint cum exultatione universæ terræ, Hugonem sive Alensem lege. Certè Gregorius *a* ait in Urbe tria millia Monasticarum fuisse; quarum lacrymis, & abstinentia crederet Urbem subsistere; ut si ipiæ non essent, nullas jam per tot annos inter Longobardorum gladios superesse potuisset.

b *Psal.* 122. 8
c *Ezech.* 40. 2. *Mach.* 1. 9. *Abdiæ* 1. 11.
d *lib.* 5. *c.* 14. *de lib.* 15.
e 8. *de bello Iud c.* 2. & 5. *f* 5. *Hist.*
f *Psal.* 67. 16.
g *Rom.* 14. 17
h *Eph.* 3. 17.
i *Gal.* 5. 22.
k *Ioan.* 20. 20 *Luc ult.* 52.
l *Luc ult.* 52
m *Act.* 8. 39.
n *Act.* 8. 8.
o *cap* 13. 52.
p *c* 15. 31.
q *Philip.* 4. 1.
2. *Thes.* 2. 19. 20.
r *Luc.* 2. 10.
s *Luc.* 1. 14.
t *ibid.* 44.
u *Ioan.* 3. 29.
x *Matt.* 9. 15
y *Matt.* 25. 21.
z *Apoc.* 2. 17.
a *ib.* 6. *ep.* in 2. *Isa. c.* 187
Lacrymæ & abstinentiæ monialium quantum possint.

Fundatur exultatione universa terra.) Hieronymus non utens verbo exponit per appositionem, quæ nectat hæc superioribus, *in monte sancto ejus speciosa germine gaudio universa terra*, quæ Aquilæ quoque Græca interpretatio est, καλῶ ἀγαθύνματι χαίρουσι πάσης τῆς γῆς. Thomas tamen ex Hieronymo recitat, *germine gaudio universa terra montis Sion*: in bibliis Græcis, Complutensibus, Regiis, & aliis habetur, εὐφράζει ἀγαλλιάσει πάσης τῆς γῆς, & in Latinis, *bene fundata exultatione universa terra*, quam lectionem jungit pariter Eusebius præcedentibus, *in monte sancto ejus, bene fundato*, seu radicibus nixo, & *exultatione universa terra*, addit enim (καὶ) & vertit quoque Theodotio εὐφράζω. V. editio ϛιλάδη, quasi dicas *bene ramato*, idest, bene ramis, aut germinibus prædito. Symmachus ἀπ' ἀρ χῆς ἀφορισμένῳ ἀγαλλιαμένῃ, *ab initio præfinito splendore*: Diodymus copulat dativum εὐφράζει sequentibus, *bene radicato* seu *fundato gaudio universa terra montes*, Græcè ὄρη, *Sion*, nempe sunt, &c.

Refert Scholion aliam lectionem εὐφράζει ἀγαλλιάμενα, vel ἀγαλλιάσεις, τοῦτο Ambrosius, licèt in emendato Ambrosio legatur sicut retuli extare in Complutensibus & Regiis bibliis *bene radicate exultatio*, nimirum est, *civitas Dei, monsque sanctus ejus*: exponunt præterea illud epithetum εὐφράζει per alia βεβαίωμα, ἰδ ρυμα, ἀτρεμοῦν τα, *firmum, stabile, immobile*. Potest porro εὐφράζει, vel accipi ut epithetum ἀγαλλιάματος, vel, ut *montis*, qui Græcè est etiam neutrius generis ὄρος. Varlenius quoque arbitratur sensum esse, quod magnus Dominus sit laudabilis nimis, sive laudandus solida, & continua exultatione universæ terræ. In emendatis bibliis Græcis est εὐφράζει, quod alii legunt ab εὐφράζω, vel εὐφράζω, *bene radicans*, nempe Dominus, ut exponit Chryloft. κα λῶς ῥιζῶν, & κα λῶς πηγνὺς, *bene figens* καμῶς κραιοῦν εὐτὸν ἐν χαρᾷ καὶ εὐφροσύνῃ πάσης τῆ οἰκουμένης, *bene firmans eam*, nempe civitatem Dei, *in gaudio & lætitia universi*

C *orbis terrarum*. Theodoretus, πηγὸς διμελῶς, solide fundans. Refert Thomas legisse quosdam *fundator*. Participio quoque masculino relato ad Deum usus est Apollinarius, sed alio, videlicet εὐφράνων,

Πάντοθεν εὐφράνων χάριν ἐν χθονὶ πανδοκέοισιν.
Undique dilatans gaudium in terra multos nutriente.

Eodem pacto Ambrosius & Arnobius, *dilatans exultationem*: sed in plurali numero exultationes, Augustinus, Cassiodorus, Psalterium Romanum, & Gallicanum. Fieri potest, ut qui εὐφράζω, & *dilatans*, interpretati sunt, legerint Hebraicè pro יפה *iepheh*, quod nunc est יפת *iapheth*, *dilatet*, sicut legitur in Genesi *b* alludendo ad Japheth qui vocatur eadem lingua יפת *Jesbet*. Japeti genus Romani meliorque pars Gentilium. Symmachus fortassis pro נוֹף *noph*, quod est post יכה *iepheh*, & pro נוֹף *noph*, legit תנופה *lenuphah*, quasi montem illum sanctum intelligeret consecratum cultui divino. Hebræum præsentes loci textum reddunt, *pulcher termino, tractu, climate, regione pulchrum clima, pulcher locus, amœna regio*, Vatablus, Campensis, Felix, Pagninus, Flaminius, Tyroboscus, Genebrardus, Pagninum credo intellexit Barradius *c* noster, quum dixit in istis verti *pulcher climate*: nam in textu vulgatæ editionis Thomas Aquinas, ait Hebraicè extare, *decorus nimis exultationis*, nescio quis id eum docuerit. Deprehendi sicut & priùs ita sæpius in hujusmodi citationibus mendosis codicibus usum, vel in ejus postea codices mendas irrepsisse. Cajetani Rabbinus transtulit, *pulchra sponsa*: Felix iterum & translator apud Campensem, formosa & speciosa Nympha, pro qua Paraphrast. genere masculino, *pulber ut sponsus* שפיר חיד חפנא *schaphir hech thathnh*. Nebiensis, *pulcherrimo fructice*. Eodem allusdunt, qui carmine Latino Psalmos converterunt, idest, ad elegantiam situs, amœnitatem, salubritatem, fertilitatem. Joannes in Apocalypsi *d* civitatem Jerusalem descendentem de cœlo vocat paratam sicut sponsam, ornatam viro suo. Ricardus Cenomanus interpretationes istas cum nostra conciliat, quia נוֹף *noph*, significat hæc omnia, *levare, germen sponsam, regionem, fauum mellis*: primam notionem placuisse LXX. quia non levatur nisi quod solidè fundatur: subdit autem Ecclesiæ convenire, ut sit bene fundata, ut frondeat vernantibus ramis, floreatque fragrantibus rosis: ut sit formosissima sponsa Christi: ut regio spiritualis: adde, ut deliciis spiritualibus affluens multo sanè magis quàm corporalibus Judæa, de quibus ac de puritate atque salubritate climatis aeriique illius multa Paginus ex Rabbinis in thesauro in radice *e*. Exsoculos ego Ricardi modestam doctrinam, quam imitari Genebrardus videtur, nec tam velim severè agere, quàm agit Agellius, temeritatis arguens recitatas interpretationes, neganique quas ejus linguæ bene periti afferunt vocis נוֹף *noph*, notiones, ut ob elegantiam nominetut Civitas sponsa: non abhorret ab usu aliorum scriptorum: atque in Apocalypsi *f* Joannes loquitur, ut dixi. Sed neque satis tuetur editionem vulgatam, Latinam, & Græcam. Nam vult legi εὐφράζω, quum sit in emendatis, εὐφράνων, ut dixi. Deinde exponit mentem LXX. *de monte pulchro radicibus, ac proinde ramis*, μεμῶσθαι καὶ παρωμάδαι, quum Latinus interpres *fundandi* usurpet verbum. Et hic & illi verterunt ad sensum, significareque voluerunt, bene radicatum & fundatum Sionem montem, sive in eo arcem, civitatem, templum, & sub isto typo Ecclesiam, unde mundo toti proveniat exultratio gaudiumque verum ac solidum, quod nemo si volumus tollere possit à nobis *g*, Id sibi quoque vult *dilatandi* verbum, quo usos Patres nonnulos dixi, & ulla Psalteria, & partim radicibus congruit, unde propagines, rami, palmites dilatantur ac extenduntur (quam similitudinem alius Psalmus *h* accommodat ad synagogam, vel potiùs ad Ecclesiam) partim gaudio, quod in dilatione cordis & quadam distensione sanguinis consistit. Deus verè magnus Dominus Christus, quia istius terræ, ait Ambrosius, in qua intolerabilium peccatorum germina pullulabant, ubi erat mœror, tristia & gemitus, exultationem toto orbe diffudit per indulgentiam

& re-

b *Psal.* 75. 3.
c *vers.* 3. *c.* 1. 26. *c.* 51. 1.
d *Heb.* 12. 22
e *v.* 3.
f *orat.* 3. *de dormi. B. V.*
g *Luc.* 1. 49.
h *Ps.* 86. 7. Ecclesiæ contentus.
i *Isa.* 50. 14. *c.* 62. 12. *Ezech.* 40. 2.
k *Mat.* 5. 14. 1 *c.* 12. 2.
m *Eph.* 2. 20.
n *Mat.* 16. 18 o *Eph.* 2. 20.
p *Isa.* 54. 12.
q *in c.* 40. *Ezech.*
r *c.* 40. 2.
s *Psal.* 83. 3.
t *in c.* 31. *Jerem.*
u *c.* 31. 38. & *seq.*
a *Thren.* 2. 15.
b *Psal.* 79. 12
c *in radice* נוֹף *noph.*
Agellius severe & male aliorum interpretationes arguens.
d *c.* 21. 2.
e *Isa.* 16. 22
g *Ioan.* 16. 22

& remissionem peccatorum metu absolutis hominibus. Beniamitarum. & Judæorum de tribu Juda, cetera tribus sive familiæ reliquæ Jacob, capetierunt adeo celebris & sanctæ civitatis habitationem. Favent præterea Isaiæ *p* verba, *Descendet Dominus exercituum, ut prælietur super montem Sion & super collem ejus*, hoc est super inferiorem Civitatem in colle sitam, qui collis quia in alios minores subdividebatur, & in plura juga, co loco LXX: *colles* seu *montes* ὄρη pluraliter transtulerunt. Hæc verò appellare possumus, quæ hic dicuntur *latera Aquilonis*, quamvis, ut pro numero numerus ponatur sit satis frequens: minùs probabile, quod Cajetanus, ait ad litteram designari excellentiam Jerosolymitanæ Urbis, ut sit veluti collateralis Aquiloni, hoc est, Babyloni Regiæ Regum Aquilonis, & illi par atque certans cum ipa de gloria, & divitiis tempore David & Salomonis.

a Ioan. 15. 1. b 1. Cor. 10. 1. c Psal. 31. 7. d Apoc. 21. 4. e Is. 25. 8.

Bona etiam radice fundatam Pater dedit exultationem veram & fœcundissimam vicem *a* Christum: id innuit quoque Didymus, de qua, sacramenta, inquit, fluxere cœlestia, in quibus est perpetua & diuturna lætitia, quum sæculi lætitia temporalis, perpetua sit ejus qui gaudet in Domino. Origenes, montis radices, ut Christum designat mons, in Patre constituit. Sed communior allegoria de Ecclesia, cujus fundamentum Christus *b*, qui est exultatio nostra, liberans nos *à circumdantibus nos c*, & auferens *omnem lacrymam ab oculis* nostris *d*, *præcipitando mortem in sempiternum e*.

Universa terra.) Ut de celebritate civitatis templiq; materialis intelligitur hic locus, *universa terra* sumitur accommodatè pro Palæstina tota, vel circum regionibus aliis, vel præterea pro multis etiam remotioribus, non tamen exactè omnibus, sed mysticè intelligendo Ecclesiam, omnis terra, finesq; illius ad eam pertinent, & in ea exultant: non desunt exempla quum *universa terra* priore accipitur modo; inter quæ affertur illud de tenebris, *super universam terram*, Christo crucifixo *f*, & de descriptione universi orbis sub Augusto *g*, quia nec erat hic omnium partium Dominus, nec ubique tenebræ illæ elipsisque videtur facta.

f Mat. 27. 45. g Luc. 21.

Mons Sion.) De illo alibi mysticè pro Judæo populo, sicut *Aquilonis latera*, quæ statim hic subjiciuntur pro Gentili, quibus Ecclesia componitur, satis communiter interpretantur Græcè plurali numero sunt montes ὄρη, atque ita legit Augustinus, & Ambrosius admonuit, alludens in Etymo *Sion* pro *specula*, & servos Christi, *montes* appellans *in circuitu Sion*. idest, Ecclesiæ. Dicit id præterea Euthymius, Theodoretus, Didymus, Nicephorus, quasi viri hi sancti tamquam montes oppositi sint Aquiloni, hoc est, Diabolo atque persecutoribus, qua de re mox. Sed Euthymio non credo, dicenti juxta Hebraicum idioma *montes* numero plurali dictos pro monte. Hebraica vox הר *har*. hoc loco singularis est. Observat Beda legi à nonnullis, *montis Sion*, & hac ratione construi: *Civitas fundatur exultatione universæ terræ montis Sion*, idest, ab iis qui de Judæis conversi exultant.

Sion, etymo.

Euthymii expositio improbata.

Latera Aquilonis.) V. editio, οἱ μηροὶ, *femora*, ipsemet mons Sion appositivè vocatur *latera Aquilonis*, quatenus ad Aquilonarem plagam civitatis Jerusalem situs erat, constitutus scilicet in meridie, & inde habens partem Civitatis inferiorem, quæ & *filia Sion* dici poterat, velut ex ea nascens, ad regionem Aquilonarem oppositam. Quare mons Sion *latera Aquilonis* intelligi potest, ut disertè admonuit Euthymius, prout erat appositus Aquiloni, non quòd esset in Aquilone. Vel, ut placet Genebrardo, ac post eum Villalpando *h* nostro, quem communis moriendi necessitas nobis nuper sustulit, per latera Aquilonis accipi debet dicta pars Civitatis inferior quæ & Salem imposita colli Arca, per montem Sion superior. Expetens Nabuchodonosor occupare Civitatem Jerosolymitanam dixisse scribitur *i*; *sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis*: Et in Psalmo LXXV. *k* ut omittantur testimonia Josephi *l*, Nicephori *m*, Calixti aliorumque, qui descripserunt, loca sacra, dicuntque Sion fuisse in meridie, quod & hoc loco affirmat Augustinus, innuitur duplex civitas, Salem, & Sion; factus est in pace locus ejus, hoc est, in Salem, cujus interpretes etymologiam posuerunt, & habitatio ejus in Sion. Postea sejunctæ illæ duæ civitates coaluerunt in unam, præsertim occasione templi, quod in Moria monte medio, vel parte Sionis, constructum est à Salomone, atque communiter Beniamitæ cum Judæis, idest, tribu Juda, cohabitaverunt, quum adhuc hi in Sion Superiore Civitate, illi habitavissent in Salem, quæ & Jerusalem, inferiore: quia verò multitudinis numero *latera Aquilonis* exprimuntur, præter Arca montem Salemque Civitatem in eo ædidificatam, adjungi potest Bezeta, & Cœnopolis, ut proinde meritò paullo post nominetur *Civitas regi magni* à tanta amplitudine. Indicantur aliis Psalmis ista *n*. *Jerusalem quæ ædificatur ut Civitas, cujus participatio ejus in idipsum*, שחברה לה יחדיו *schechubberah lac iachdau, quæ associata, & quasi coagmentata est sibi simul*. Item, *illuc* *o enim ascenderunt tribus, tribus Domini, testimonium Israel ad confitendum nomini Domini*, hoc est, exemplo

h Tom. 3. in Ezech. p. 1. lib. 1. cap. 11. & lib. 2. c. 18. i Is. 14. 13. K vers. 3. l de bello Iud. c. 6. & lib. antiq. 15. cap. 14. m Eccl. Hist. c. 3. n Psal. 121. 3. o Psal. 121. 4.

p cap. 31. 4.

Minus probabilis Cajetani expositio.

Sensu mystico per *latera Aquilonis* multi duci ex Latinis Ambrosio, & Augustino præsertim, Gentiles frigidiores & obscuriores ob infidelitatem atque superstitionem, & quasi collaterales Diaboli, ejusque lateri adhærentes, qui *Aquilo* interdum vocatur, vel in Aquilone sedem ponere dicitur *q*, interpretantur, sed *ad Civitatem regis magni* aggregatos, hoc est, ad Ecclesiam. Videtur Ambrosius Didymus *r* transcripsisse: ac uterque Ruffinus atque Bruno Carthusianus, illud ex cantico *s* *surge Aquilo*, exponit, ut abeat, diabolumque intelligit, vel ut exturbetur præsidiæ glacialis asperitas, *ne fuga* nostra *fiat hyeme t*, & invitetur australis verna temperies: velut surgat qui dormit populus nationum, & exurgat à mortuis *u*; & illucescat ei Christus. Refellit verò Didymus interpretantes de monte Calvario: quam dixi esse opinionem Hesychii. Eusebius & Euthymius amplectuntur eumdem illum sensum de Gentilibus, qui diabolum antea sectabantur. Profert Augustinus ex Job *x*, *ab Aquilone nubes coloris aurei, in his est magna gloria, & honor omnipotentis*: quoniam magna gloria medici est, inquit, quando ex desperatione convalescit ægrotus: ab Aquilone autem non nigræ terræ, caliginosæ, sed aurei nubes coloris per illuminationem Christi sunt. In vulgata editione ibi legitur *y*, *ab Aquilone aurum venit, & ad Deum formidolosa laudatio*; & primum membrum ad litteram sumi solet de serenitate cœli, aerisve instar auri purissimi & nitidissimi, cujus nomine Deo laus deferri debeat cum formidine, ne tonet, fulguret, excitet tempestatem. Theodoretus, Basilius, Chrysostomus, volunt celebrari hoc loco montem Sion quod optimè munitus & à Deo Rege magno defensus esset contra hostes Aquilonares, ut Persas, de quibus & similibus, Prophetæ vaticinati sunt *, *ab Aquilone pandetur omne malum*, sed multo magis contra hostes invisibiles, & adversus persecutores Ecclesiæ; ita ut hæc reddatur inexpugnabilis. Unde apud Isaiam *z* minantibus, quod ab *Aquilone fumus veniret & non esset qui effugeret agmen ejus*, respondetur, *quia Dominus fundavit Sion, & in ipso sperabunt pauperes populi ejus*.

Mysticus sensus.

*q Isa. 14. 13. r Hic & in Ser. 22. in Ps. 118. s cap. 16. Aquilo pro Diabolo. t Matt. 24. 20. u Eph. 5. 14. x cap. 37. 22. y vers. 22. * Ierm. 1. 13. 14. z cap. 14. 31. 32.*

Cyrillus per *latera Aquilonis* intelligit altare holocaustorum, in quo jussu Dei *a* mactabantur hostiæ ad latus Aquilonare; ut quemadmodum (sic equidem ratiocinatum conjicio) quisquis pro peccatis hostias ibi offerebat, lætus redibat bona spe fretus adeptæ remissionis, ita significetur post immolationem Christi factam in Judæa, Christum ad Aquilonis orbis partes convertendum, & in posterum ad ipsas concessurum, & sui conspectum illis daturum, juxta id præsertim ex Psalmo, *Oculi Domini in pauperem respiciunt b*. Gentiles quoscumque accipi vult sicut alii Patres, non exactè solos Aquilonares. Sic verò creditur Christus facie ad occidentem conversa voluisse deinceps à Judæis averti, & quod Paulus *c* postea dixit, *converti ad gentes*. Ayguanus, nato Christo, ex Sion, idest, Judæis, pastores, & ex lateribus Aquilonis; hoc est ex Gentilibus. Magos, ad eum convenisse, mystico quoque sensu interpretatur.

a Ex. 26. 20. 35. Lev. 1. 11. b Psal. 9. 88. c Act. 13. 56.

Aliqui *d* Ecclesiam nominari dicunt *latera Aquilonis*, quia Petrus primùm Antiochiæ sedit, deinde Romæ, quæ vergunt ad Aquilonem. Hugo aut Alensis in Sion religiosos contemplativos attendit, activos in lateribus Aquilonis. Ex his primus optimus sensus, alii coactiores.

d Fabr. Petrus primùm Antiochiæ sedit, deinde Romæ.

Civitas Regis Magni) Quo modo *Rex magnus* dicatur Deus, etsi de David alii quoque intelligant, aut de Salomone dictum prius. *Civitatulam* reddit Hieronymus, quod nomen diminutivum, vel, ut solent alia similia, teneriorem quemdam amorem Dei erga illam significat: vel tametsi magna per se Civitas esset, sicut alibi *magna* vocatur *domus Dei, & ingens locus possessionis ejus a*, nempe terra promissa tota, vel per anagogen viventium, ac beatorum terra, respectu hominum; si comparetur cum immenso Deo, esse admodum parvum omnem locum, immo universum mundum, ac infinitos si essent, habere instas puncti, immo nihili: vel sic forsan intelligitur Bethlehem, ubi natus Christus: quæ nequaquam *minima b* æstimari debebat ob istam caussam, licèt reipsa exteriùs parva esset. In responsorio 2. primi nocturni Dominicæ 3. Adventus, vocatur Bethleem *Civitas Dei summi*. Est קריה *kiriah*, hoc loco in principio Psal. עיר *hhir*, & pro *magno* ibi גדול *gadel*, hic רב *rau*. Jerosolymam Christus vetans *c* jurari per eam, vocat *civitatem Regis magni*.

a Baruch. 3. 24. b Matt. 2. 6. c Matt. 5. 35.

Vers. 4.) Deus in domibus ejus cognoscetur, quum suscipiet eam.

REgis magnificentia potentiaque perspicietur in suæ illius Civitatis non ornatis dumtaxat, sed munitissimis quoque domibus, palatiis, basilicis, turribus, arcibus, idque tum præsertim, quando ipsam defendendam suscipiet contra hostes impugnare molientes: licèt & aliàs præterea, præsentiæ, inhabitationis, protectionis multa sit signa daturus, cùm honorificè à suis suscipietur vicissim, ad eum modum quo patrem familias domum advenientem digno familia honore suscipit, eo regem subditi, ac ab illis utrique multis favoribus, & beneficiis afficiuntur, ornantur, munerantur. Tandem verò potissimum suscipiet in resurrectione mortuorum, æterna Ecclesiæ fideli gaudia concedendo, ut ait Cassiodorus. Domus hæ multæ, plures Ecclesiæ sunt particulares; ex quibus una ceu Civitas componitur Ecclesiæ universalis, quamvis hanc etiam ipsam Paulus *d* appellet *domum Dei*, & ampliore præterea vocabulo nominetur satis sæpe *regnum*. *In mundo erat* Deus Deique filius, *sed non cognoscebat eum mundus e*; sed & quum *in propria venit sui eum non receperunt f*, donec ipse per gratiam dignatus est eos suscipere, ac domum, civitatem, regnum suum, immo fratres & filios efficere, seseque cognoscendum præbere etiam externis sermonibus virtutum, & miraculorum, passione morteque propria, & aliis modis permultis, ac demum Spiritu sancto misso, & discipulis per orbem missis tamquam vicariis atque pro regibus, quasique à latere, quod Tertullianus dicit, ut Ecclesiæ domum, civitatem, provinciam, regnum, in ditionem redigerent, & gubernarent. In medio Ecclesiæ *non commovendum* Deum, sed adjuturum eam *mane diluculo* vidimus Psalmo XLV. *g* per *domos* istas intelligere nos quoque Apostolos, Apostolicosque prædicatores, & rectores ac virtute præstantes volunt Athanasius, Cyrillus, Didymus: etsi Græcam vocem de qua postea, postremus pro navibus interpretetur. Singuli fideles, singulæ sunt etiam *domus Dei*, ut Ruffinus docet: innuit item nomen *domus*, ut idem tradit post Augustinum copulatos parietes Judæorum, ac gentium *h*, quos intelligere licet muros Jerusalem, de quibus precatur David Psalmo L. *i* ut pro benignitate ac *bona voluntate* sua Dominus ædificare velit. Non cognoscebatur Deus antea in domibus, inquit Thomas, sed in scholis & apud paucos: jam impletur vaticinium, & promissio *k*; *me omnes cognoscent l à minimo usque ad maximum*, & *m* erunt omnes docibiles Dei, hìc quidem per cognitionem obscuram, in specula & in ænigmate, in cœlo *facie ad faciem n*. Ubi *mansiones diversæ o*, & distincti gradus (legunt hoc loco *in gradibus* nonnulli, ut dicemus postea) ordinesque sanctorum, sicut *differt stella à stella in claritate p*. Hugo Deum cognosci dicis Christumque in domibus religiosorum, quia pauperes debent esse ac humiles repræsentantes aliqua ex parte Christum, qui non habuerit, *ubi caput reclinaret q*; dicere etiam posse debent qui vident Aillas: Verè Dominus est in loco isto; *non est hìc aliud nisi domus Dei & porta cœli r*.

d 1. Tim. 3. 15. e Ioan. 1. 10. f Ib. id. 11. g vers. 6. h Eph. 2. 12. 13. i vers. 20. K Ier. 33. 34. l Is. 54. 13. m 1. Cor. 13. 12. n Ioan. 14. 2. o 1. Cor. 15. 41. Deus Christusque in domibus religiosorum cognosci debet. p Matt. 8. 20. q Gen. 28. 17.

r vers. 9. s cap. 17. 27.

In domibus ejus,) Ἐν βάρεσιν αὐτῆς Hoc nomen Græcum erat etiam in Psalmo XLIV. *s* ubi satis de eo dictum. Et de Latina interpretatione, quæ (*gradibus*, vel *gravibus*) ponit Hebræum nomen, priori loco erat הכלי *hech le*, in regimine, hìc autem ארמנות *armenoth*, pro quo ibidem notavi esse etiam βάρις apud Jeremiam *t*. Legitur hoc loco, *in gradibus*, in Psalterio Romano & Ambrosiano, ab Ambrosio (qui tamen in Commentario attingit editionem nostram) & Cassiodorus, & à Hieronymo in Commentario; & à Gregorio *u*; meminitque hujus lectionis Thomas. Arnobius legit, *in gravibus*, & innuit etiam in Commentario Ambrosius, Hieronymus *x* alibi, *in turribus*. Quinta editio, vel Symmachus habent ἐν λαοβάσεις, *in Regiis*, sive, *palatiis*, aut *basiliciis*. Eamdem Hebræam dictionem præsentis loci vertit numero singulari apud eumdem Jeremiam *y* Hieronymus, *templum*, nempe ארמון *armon*. Igitur etiam *templa* hoc loco intelligi possunt, quæ item soleat appellari *domus Domini*, vulgatibus quoque multorum linguis, ut alibi docui. *Civitatis magnæ*, idest, Ecclesiæ (pronomen enim, *ejus*, est fœmininum αὐτῆς, & in Hebræo affixo ארמנותיה *armenotheah*, *domus*, templa sunt: vel certè particulares Ecclesiæ sive diœceses, parœciæ, &c. Didymus docet vocabulum βάρεις non tantùm *domus* & *turres* significare, quæ in mœnium præcinctione continentur, sed etiam nonnullas naves, quæ scitè & artificiosè contextæ sunt: istis comparari sanctos, qui ad omnes fere partes adnavigarunt, pietatisque merces ad universas gentes asportaverunt, ut Paulum ab Jerusalem ad Illyricum *z*: & has esse naves, quas David *a* pertransisse scribit draconem illudendo, diabolumque vincendo. Nyssenus *b* priorem communem notionem vocabuli ponit de *turribus*.

t Hom. 16. Ezech. u in c. 40. Ezech. x cap. 30. 18. y Rom. 15. 19. z Ps. 103. 26. a 2. in Ps. 18. b Supra.

Omitto autem sensus mysticos aliarum editionum, *gravibus*, idest, gravitate conspicuis, ut exponit Arnobius de Maria, & Joseph in nativitate Christi, dicens; ubi videas levem & vanum, ibi te cognoscere Diabolum: & *gradibus*, idest, ut Gregorius *c*. explicat, variis virtutum meritis & incrementis, juxta illud *d*, *per singulos gradus meos pronuntiabo illum*; & *e*, *ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus Deorum in Sion*. Ambrosius quoque *graves* in Commentario appellat Petrum, Jacobum, Joannem, columnas Ecclesiæ, turresve; Augustinus in gradibus ordinum ministerii Ecclesiæ cognosci Deum dicitur à Valentia *f* nostro exponere. Sed ego non reperio. Non displicet quod ait Cajetanus, innui per *domos regias palatiaque*. Deum cognoscendum à Magnatibus & Potentibus, qui habitant ejusmodi domos. Romanos, quorum tot sunt Senatores, tot Reges Cineas Pyrrhi legatus vocabat. Hac in re primatus tribui meritò potest, quorum bene perfecta erga Christum fides tam insignis quàm erant eorum amplissimæ domus. De his Bonifacium (Augustinus per familiarem) dixisse scribit Photius *g* omnia intra se habuisse quæcumque mediocris urbis habere potuit, hippodromum fora, delubra, fontes balnea varia.

c Iob 31. 37. d Ps. 83. 6. e Tom. 4. disp. 9. qu. 1. punct. 2. f Bibl. num. 114. g 1. Thess. 2. 13.

Cognoscetur.) Hieronymus, *Agnitus est*, Arnobius *cognitus est*, Romanum & Ambrosianum Psalterium, Ambrosius & Cassiodorus, *dignoscetur*, Regii & Complutenses codices, *cognoscetur*, Græcum verbum est præsentis temporis γινώσκεται. Quinta editio habet γνωσθήσεται Meminit Chrysostomus, sed nomine tacito; prætereaque alterius, in qua est præteritum ἐγνώσθη. Sæpe perturbantur tempora, & ut priùs indicavimus, potest hic locus mysticè saltem intelligi de futuris, mansionibus, & gradibus Beatorum. Hebraicè est vel præteritum, vel participium נודע *nodahh*. In domibus Ecclesiarum ac templorum cognitus est, cognoscitur, cognoscetur, ac dignoscetur verus Deus. Cognoscitur ac recipitur verbum, *non ut verbum hominum, sed (sicut verè est) verbum Dei h*: & *infidelis* intrans in conventum fidelium prophetantium, idest, scripturas interpretantium, valde divinis rebus loquentium, *convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus, & sic in faciem suam cadens adorabit Deum pronuncians quod Deus in illis sit*. Sicut in operibus suis conditor, ait Ambrosius, & in ædificationibus suis ædificator agnoscitur, ut etiam si nomen non audias, tamen ex operum qualitate ar-

h 1. Cor. 14. 24. 25.

te artificem deprehendas; ita in excelsis & magnis dominibus (indicat editionem nostram simulque notionem τοῦ βάρους) quæ domus nos tumus, si libertatis & gloriæ fundamentum usque ad finem firmum tenuerimus, Deus habitator agnoscitur.

Quum suscipiet eam.) Hieronymus, *in auxiliando*, alii Hebræo, *in arcem sublimem*: vel, *ad elevationem & protectionem*: vel, *ad exaltandum & protegendum*; vel, *tamquam tutum refugium*: vel, *dum auxiliatur*, nempe quod non tam arcibus, & præsidiis externi fidat civitas Dei & Ecclesia, quàm Deo ipso. Est ἀντιλαμβάνεσθαι, ut sæpe vidimus, *tueri*, defendere, protegere, tuicri pere curandum, ac fovendum, ut medicus ægrum (quod est exemplum Augustini) & clientem patronus, sive oppressum, quo exemplo utitur Bruno Carthusianus (architectus domum (tradit hoc Hugo) suscipit. De auxilio etiam explicant Remigius, Thomas, Pampolitanus, Hugo, & alii: qui sensus maximè proprius omnium-que Græcorum & Hebræorum, ac Hebraizantium. Id valet לכושנה *lemsgnau*: & versio Aquilæ εἰς ὑπερύψωσιν *in elevationem*: Quintæ editionis εἰς χύρωμα *in munimentum*: alterius de qua Chrysostomus εἰς τὸ ἐγκλεισθῆναι αὐτὴν, *ad ejus includendum eam*. Cognoscitur maximè Deus quando subvenit & auxilio est in tribulationibus, & persecutionibus, tùm ab his quibus id auxilium præbet, tùm ab illis qui persequebantur. *Suscepisse Israel puerum*

g Luc. 1. 54. *suum Deus* canitur *a recordatus misericordiæ*: & tritum illud Augustini, *Quum cœpi videre, tum me assumpsisti ut viderem*: sequenti alio Psalmo canitur, *In quacumque die invocavero te, ecce cognovi quoniam Deus meus es*, Accommodatitio tantùm sensu, quem Latinum verbum *suscipiendi* patitur, *suscipere* dicitur *Deus Ecclesiam*, aut quemlibet, quando gratum, & acceptum habet; vel naturam humanam per incarnationem: quem attingit quoque sensum Thomas & Remigius. Improbi cognoscunt ac sciunt Dominum nonnumquam etiam inviti,

h Exc. 14. 4. quando punit, sicut minatus est ipse Ægyptiis *h*; minùs perfecti tunc tere, quum beneficiis afficit: qui sunt verè justi utroque tempore. Elisæus noster Christus est,

i Act. 10. 38 Deus, Salvator quum pertransierit *benefaciendo e*, totque pergat nos afficere beneficiis: dicat ergo quivis nostrum tandem cum Sunamitide, *animadverto quod vir Dei* (ἄνθρωπος, *homo Deus*) *Sanctus, Sanctus, Sanctorum d, est iste qui transit per nos, benefaciendo e. Sequuntur f*. Huc spectat etiam, quod paullo antè dixi, testimonio Pauli ad Corinthios, in domibus sacris & sconventibus Ecclesiæ cognoici Dominum propter res ac

d Dan. 9. 24 e Act. 10. 38 f 2. Reg. 4. 9. In domibus sa ris & Ecclesiæ conventibus Dominus ut cognoscatur, sermon es sanctos, & ob loci sanctitatem, quæ Domino accepta grataque est. Sic meritò, quod tum etiam præfatus, nec non propter sequentia infertus verba, *suscepimus Deus misericordiam tuam in medio templi tui*, recitatur hic Psalmus in dedicatione Ecclesiæ.

Vers. 5.) Quoniam ecce Reges terræ congregati sunt; convenerunt in unum.

Vers. 6.) Ipsi videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt.

Vers. 7.) Tremor apprehendit eos.

Ibi dolores ut parturientis.

Vers. 8.) In spiritu vehementi conteres naves Tharsis.

PRopterea Deus suscipiet protegetque actutabitur civitatem suam, & sic eum cognoscent in domibus & arcibus ejusdem, à quibus arcebit hostes, tùm defensùm oppugnantes, quoniam futurum est ut initio interse Reges consilio pactoque, contra civitatem istam Dei conspirent, coeant, concurrant, irruant cum subditis, & copiis suis. Verùm ubi viderint ac senserint Dei nostri nos protegentis vires roburque, stupore quodam defixi hærebunt ob inopinatum & plane divinum auxilium, ingenti pavore conturbabuntur, toti trepidabunt & contremiscent: præterea tam vehementibus doloribus corripientur quàm pati parturientes solent; ac sicut istas sui ubieumque ipsas apprehenderint, detinent, ita quos illi patientur, fugiendi facultate ademApta, consistere coget, & in manus nostras devenire. Tandem tu ò Deus iræ tuæ vehementi validoque impetu tam facilè vires eorum atteres, & animos franges, quam nullo negotio ventis concitatioribus experimus maximus, & onustissimas mercibus naves maris discerpi, & comminui. Perspicua satis ex his quæ adhuc dicta sunt sententia de infidelium & persecutorum Ecclesiæ compressione, & de prævalente adversus illos orthodoxa fide ac sincera religione frementibus licèt atque obstupefcentibus illis & diabolis ipsis. Diversis tamen modis id exponitur, & à quibusdam quoque in partem meliorem pro conversione illorum. Hos modos attingemus inter explicandum singulas partes propositi textus. Certè ad litteram de Salomone Psalmum non intelligi Lyranus, Valentia, Cajetanus, aliique hinc docent, quoniam non leguntur Reges conventes ad Salomonem concurbari, ac tremores affecti, sed magno desiderio cupivisse audire sapientiam ejus, & munera obtulisse: nec illa navium Tharsis contritio Salomonis tempore contigit; imo nec Josaphat: quamvis classis ejus, quæ in Tharsis tendebat, contrita sit *g*: vel alterius Regis, saltem quæ Reges veherent: præter quam quod non debet sine causa in tam brevi Psalmo transitus concedi ab uno in aliud argumentum. Portò Eusebius vaticinii hujus eventum vidisse le oculis testatur, ut omnes quotquot Ecclesiam oppugnarunt Principes, Tyrannique, divinis plagis contumeliosè affecti sint, & aliis corpora computruerint, ac vermes scaturiverint cum fœtore intolerabili: aliis ablati oculi, & succensi, ita ut palinodiam canerent, & Ecclesiæ Deum magnum & verum, & solum esse Dominum profiterentur, & magno studio impetrarent oppugnatam olim à se civitatem instaurari, & coli. Catalogum hujusmodi exemplorum texunt, qui de notis Ecclesiæ disputant, Thomas Bassius, & Bellarminus, ac in Annalibus Baronius. Thomas Aquinas profert in exemplum Constantinum, Carolum Magnum, Justinianum: *Regum* quoque nomine sapientes ait intelligi Ambrosius cum Didymo qui tui corporis rectores sint,

g 2. Par. 20. 37. Primi pum Ecclesiam oppugnantium miserabilis exitus.

Ecce Reges terræ.) Deest *terra* in textu Hebræo & Chaldæo. Hieronymus *h* testatur se sustulisse sicut & pronomen *ejus*, αὐτ᾽ ς, quomodo tamen etiam extat in Psalterio Arabico, *eges ejus*; quia pronomen superfluum esse, ipse, inquit, rectionis textus ostendit: nomen *terra* nec in Hebræo, nec in septuaginta reperitur. In editione LXX. correcta duæ illæ voces τῆς γῆς relictæ sunt, sed per errorem, quibus Psalterium etiam Æthiopicum utitur.

h ap. 136.

Congregati sunt, convenerunt in unum.) Hieronymus, *venerunt simul*: quo pacto etiam Symmachus ἐλθόντες ὁμοῦ. Sed primo loco συνήχθησαν *ordinaverunt*, vel *disposuerunt* nempe se: Ambrosius, *transierunt*, ut & in quibusdam libris Græcis ὑπερῆλθον, in quo verbo facit Ambrosius vim magnam. Pro *congregati sunt*, Augustinus *collecti sunt*. De Regibus non ad Ecclesiam oppugnandam congregatis & convenientibus Græci fere interpretantur, Eusebius, Athanasius, Theodoretus, Chrysostomus, Euthymius, Nicephorus: ex Latinis Remigius, Haimo, Beda, Bruno Carthusianus, Valentia, Cajetanus, Genebrardus, Jansenius, & recentiorum plu-

D rimi, nec displicet Thomæ Aquinati, & Hugoni, ac Titelmano. Eidem sententiæ favent qui nominatim interpretantur de Herode cum principibus Judæorum, qui conspiraverunt contra recens natum Christum *i*. Arnobius, Cassiodorus, Glossa ordinaria, Bruno Herbipolensis, Aiguanus, Bartholomæus Borra: & memi-

i Matt. 2. 16. nit etiam Thomas.

Alia expositio sumens in meliorem partem de conversione Regum ac Principium qui etiam priùs Ecclesiam persecuti fuerint, est Ambrosii, Augustini, Ruffini, Hieronymi, Thomæ, Hugonis Pampolitani, Ludolphi, Turrecremat æ. Et hi favent etiam, qui tres magos adoratores Christi cunabulorum accipiunt, ut Lyranus. Universè autem idem regibus placet Didymo. Habent hæc probabilitatem suam: & quod ultimo dicitur loco de tot Regum in religionem nostram coitione, quod alteri umquam nulli contigit, illustrari adhuc aliis testimoniis potest *k*, beneque demonstratur à Thoma Bozio *l*. Primus dicendi modus probabilior videtur: & non solum ipsamet Hebræa dictio cum magis præ se fert, nec

K Psal. 10. 21. 12. 7. 11. 20. 21. 101. 16. 23 Isa. 49. 23. & 60. 3. l 1. 20. & seq. Eccl. c. 4.

mat. Tale illud, *irruat* m *super eos formido & pavor*, & o, *dissoluta est. Damascus, versa est in fugam, tremor apprehendit eam: angustia & dolores tenuerunt eam quasi parturientem. Corripi timore* aut dolore latinius forlan diceretur.

m Ex. 15. 16. o Ier. 49. 24.

Ibi dolores ut parturientis.) Summi, & propter quos necessario consilii debet, nec fugæ locus datur: porro adverbium loci nectitur à quibuldam prioribus verbis, *tremor apprehendit eos ibi*, id parum refert. Frequens hinc ex parturientium doloribus ad alios dolores exaggeratio in divinis litteris, & eam Christus etiam usurpavit p, *Væ etiam* dicens *prægnantibus* q, & Paulus comparans se ipsum cum parturiente, ac Deus, cujus terribiles minæ sunt hæ contra hostes populi sui quæ quadrant proposito. *Hodie t incipiam mittere terrorem, atque formidinem tuam in populos qui habitant sub omni Cœlo, ut audito nomine tuo pareant, & in morem parturientium contremiscant, & dolore teneantur*. Mulieri quàm ceteris animalibus difficiliorem partum esse (& aliis enim esse difficilem non dubium, constatque de B cervis, de quibus Job nosque Psalmo XXVIII. *t*) docet Aristoteles *u*. Inter pœnas post peccatum inflictas mulieri dolor partus fuit *x*, quam deplorat Plinius *y*. Describitque idem ille Philolophus *z*, tametsi non ut pœnam, naturale id mulieri sic parere, quum ut Basilius *a* scribit, ad tumorem ventre injurgente mulier extra fœtum pellit: partes verò genitales divexatæ & circum prodeuntem ex utero fœtum distentæ, convulsionibus, ac fibrarum contractionibus acutissimos dolores, & vehementes cruciatus gignunt. In innocentiæ statu, (in quo generationis naturalis modum, qualis nunc est per conceptionem, & sexuum commixtione futurum fuisse, multo verisimilius, ac prope certum) singulari quadam Deus ratione à labore, & dolore partus liberasset, immo & à molestia concept. gestandique uteri, ut egregiè adnotavit Augustinus *b*. Quædam periculum vitæ experta in partu, ex quo Rachel *c* periit, & illæ de quibus Plinius *d* aliique, malle dixit decies sub armis vitam cernere, quàm semel parere. Mirantur & rem divinam Galenus *e*. Avi-C cenna *f*. Zoar, Rabbi Simeonis Ben *g*, insignem illam uteri apertionem ad partum, ita ut quod Avicenna ait separatæ junctureæ adjutorio Dei excelsi sustentent præparante vel disponente eas ad illam, deinde reducente easdem ex proximo ad continuationem naturalem. Hoc examinant Medici utrùm ossa pubis disjungantur, an in parte tantum postica ubi dolores acutissimi ossa illi sive femoris, sive coxendicis distrahantur ab osse sacro; ac nomi natim studiosorum Romanorum nostri ordinis medicus eruditus sollerfque Marsilius *h* Cognatus & Andreas Laurentius *i*. Quod nonnullæ mulieres partus laborem non pluris faciunt, quàm quem vel in conficiendo pane, vel abluendis ponunt vestibus; immo quod Varro prodit de Illyricis uxoribus pabo-rum, & Strabo, *k*, quum venit pariendi tempus non longè ab opere discedere, ibique enixas, pueros referre, quos non peperisse sed invenisse putes, non præjudicat communi necessitati naturalis doloris, ac indicat Strabo virilem animum talibus inesse; non vacuitatem doloris, quæ solius Deiparæ prærogativa est, D de qua Suarez *l*, Barradius *m* Salmeron *n*. Certum est præterea pro regionum diversitate alias alii mulieres aut ægriùs, aut leviùs parere, quod Hippocrates *o* quoque observavit: & quod de Helvia Ciceronis matre traditum Plutarchus *p* testatur, facili partu edidisse ac dolore nullo, interpretor de minore, non de omino nullo.

p Isa. 13. 8. Jer. 13. 21. c. 22. 23. 4. 30. 6. 48. 41. 49. 22. 50. 43. & Mic. 4. 9. 10. 5. 3. & alib. q Ioan. 16. 21 r Matt. 24. 19 s Deut. 2. 25 t cap. 39. 4. u vers. 9. x 3. de hist. anim. c. 4. & 9. y Gen. 3. 16. z 7. hist. c. 6. & 7. a 7. hist. c. 9 b Hom. in Ps 114. c. 1. 14. de civ c. 16. d Gen 35. 18 e hist. c. 9. Mulieris partus dicitur. f 15. de usu par. c. 7. g 1. 3 fen. 21. in 1. c. 2. h in c. 1 Ex. Uteri in partu apertio, res divini miraculi.

Secundùm Tropologiam dolores parturientis sunt ii, quos verus pœnitens experitur, dolens, *clamans in doloribus, parturiens & pariens spiritum* q, veniunt tamen aliqui *usque ad partum & virtus non est pariendi*, quia non serio pœniteat. Allegoriam de summis doloribus Christi, ex hoc sumtam loco & similibus, Galatinus affert citando Rabinorum testimonia in libro Siphre. Verba Canticis, *sub arbore mali excitavi te, ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua*: Hebraicè & Græcè, *peperit te*, continere possunt sensum istum: sub ligno crucis à morte excitavite: sed & ibi B. Virgo videtur te denuo parturiviste præ dolore. Ita ut loco doloris partus ille fuerit. Sed quod attinet ad figuratum istum docendi modum, eo Christus discipulorum de

i disp. de mor. caus. partus. k 8. anat. qu. 23. Nonnullorum mulierum faciles partus. l 1. 3. virilis animi fœmina. Deiparæ prærogativa. m 30. tom. 2. disp. 13. sect. 2. n 1. 2. tom. 2. c. 5. o 3. 3. 33 Pro regionum diversitate nul eres levius integrius parientes. p Ad eare quas & locis q in Cicer. Helviæ Ciceronis matris partus sine dolore. r Isa. 26 17. 18 s cap. 37. 3. Allegoriæ de summis doloribus Christi. t 1. 2. c. 10. v. 8. 5.

mor-

morte ipsius dolorem significavit *a*, & quidem masculi partum exprimendo, qui majorem incutit, quia vehementer dolituri erant, nec sine periculo scandali, licèt brevi tempore, tùm vero ex resurrectionem ejusdem summum gaudium percepturi, quæ secunda quædam generatio censetur, ut declarat perspicuè Toletus *b* noster. Docet is verò etiam *c* valere hoc exemplum ad explicandam pœnæ, quam Deus infligit, gravitatem, quæ nulla potentia humana vel consolatione possit tolli, ut hoc loco ad indicandum quanto dolore ac labore patuerit spiritualis filios parturiat, ut de se testabatur Paulus *d*, nec non Gregorius *e* ostendit, & Cyrillus Alexandrinus *f*, Hieronymus *g* Chrysostomus *h*; quàm hos quoque magnos experiatur vir justus, dum quod mente concepit, laborat, ut exequatur opere, quod Ambrosius *i* monet (agens etiam hoc loco de ratione qua censeamur Christum ipsum parturire, quem B. Virgo, non parturiviſſe, ſed peperiſſe dicta ſit) ac Origenes *k*: tandem ut intelligatur impii plures molestias, labores, difficultates esse *lassarique in via iniquitatis* l, *concipere dolorem*. *parere iniquitatem* m.

In spiritu vehementi conteres naves Tharsis.) Hieronymus, *in vento uredinis confringes naves Tharsis*. Cassiodorus *conteres*, Augustinus, *in spiritu violento*, Græcè, *ἐν πνεύματι βιαίῳ*, quemadmodum in Actibus Apostolorum *πνοὴ βίαιος*, *spiritus vehemens* dicitur; est Hieronymus, *ἐν πνεύματι καύσωνος*, sed tempore præsenti dicit *συντρίβεις*, *conteris*. Symmachus, *ὁ ἀνεμοπτώτης καταῤῥήξεις*, *per ventum violentum confringes*. Refert Hamo quoldam legere, *Tharsi*, ac de Pauli civitate in Cilicia intelligere.

De Tharsis acris apud interpretes disputatio, sed præterea quæ dixi Commentario Actuum Apostolorum *o*, & attingit hic etiam Genebrardus, postque alios Goropius *p*, Delrius *q* noster, & Villalpandus *r* ex Hieronymo quem Augustinus innuit, nominat verò Rufinus & ideo non Aquilejensis antagonista illius. Nil addendum censeo; sed monendum pro quolibet *mari* sumi, idque à תרשׁ *rasas*, *depauperare*: scilicet naufragos. In genere pro *mari* Theodoretus etiam intellexit ac Thomas & Hieronymus *s*. Commode quoque accipi posset pro ea regione Indiæ ad quam Salomon *t* & Josaphat *u* classem itinere triennali mittebant ut inde advcherent aurum, argentum, ebur, simias, pavos: Minùs probabiles opiniones sunt quas recitat Euthymius de Carthagine, aliove loco, ubi conspicuæ atque excelsæ naves fabricari consueviſſent. Causſa cur omne mare Judæi vocarent, Tharsis, illa censeri potest, quia nullum fere agnoscebant, præter id per quod tendebatur in Tharsum; sicut Pontici Pontum vocabant quodvis mare. Ventus vehemens ac violentus Hebraicè קדים *Kadim*, & addito eidem voci epitheto Chaldæa תקיפי *thakkiphi* est orientalis, ac forsan qui Eurus latinè nominatur, dicturque in Juda præsertim valentissimus, urens, tempestuosus, talemque immisit Deus ad mare rubrum siccandum *x*.

x Statius in Thebaid.

—— *hinc x gelidus Boreas, hinc nubifer Eurus*
Vela trahunt: nutat media fortuna carina.

Et,

—— *undique * incumbunt simul,*
Rapiuntque pelagus infimo everſum ſolo
Adverſus Euro Zephyrus, & Boreæ notus,
Sua quisque mittunt tela, & infesti fretum
Emoliuntur.

** Seneca in Agamemn. act. 3.*

Naves ab Herode in Tharſo Ciliciæ contritæ.

Cassiodorus refert opinionem, quòd quum ad Herodem non revertiſſent Magi adorato Christo, is vehementi spiritu iræ commotus naves contrivit Tharso Ciliciæ, quæ illos occulte in suam provinciam transposuiſſe credebantur. Arnobius vetustior idem prodidit; sicut & per *dolores parturientis* interpretatus est matrum dolores de suorum nece, justu ejusdem Tyranni; sed Tharsum Ciliciæ non exprimit. Idem cum nomine Tharsi Ciliciæ refert Thomas, & admirationem, de qua prius dictum est, infidelibus Judæi adscribit, commotionem iis, qui tunc crediderunt. Meminit etiam Hugo, Glossa ordinaria (quæ transcribit Cassiodorum) Lyranus, Aiguanus, qui citant historiam *z* scholiastiam, in qua traditur combustas naves illas ab Herode, Ludolphus, Dionysius Carthusianus (qui admirationem, commotionem, tremorem tribuit etiam Magis, videntibus stellam nunc apparere nunc disparere, ac demum summa reverentia Christum adorantibus) Haimo, Franciscus de Puteo, Petrus de Harentals, Bartholomæus Botta & alii, Antonius *a* præterea retulit, idem in historiam suam ex auctoritate Comestoris, quod fecerat prior Antonino Vincentius *b* Bellovacensis, quem ille sæpe transcribit. Sententiam eamdem de his, quem ille sæpe transcribit. Sententiam eamdem de loci præsentis interpretatione Ludolphus iterum in opere de vita Christi *c*, Joannes quoque Major *d* in Matthæum & Christophorus Sanctotisius, Petrus de natalibus in Catalogo sanctorum *e*, & Nauclerus *f*, sed & Anselmus meminit, exponens Matthæum *g* navium combustarum Tharso Ciliciæ.

Non dubito sententiam istam affirmare minùs probabilem. Primùm quia *Tharsus* Ciliciæ civitas nominatur non *Tharsis*, non recipi potest editio, quæ hic habet *Tharsi*, cujus mentionem Haimo faciebat. Deinde idem Haimo, Cassiod. Anselmus, Thomas, & fere ceteri recitant potiùs quàm sequantur dictam opinionem. Haimo etiam scribit de hac historia non legi, scilicet apud satis idoneum auctorem. Ad hæc quidquid sit de reipsa, *Tharsis*, vel *Tharsum*, Arnobius non nominat, & si recipienda esset historia, sufficeret per Tharsis mare quodvis intelligere. Accedit quod verba ista, *in spiritu vehementi conteres naves Tharsis*, de Deo dicuntur, qui etsi facere diei possit pœnæ malum, quod per alium facit, vel permittit, non debet ad ejusmodi figuram recurri, nisi gravis cogat ratio; quemadmodum nec oportet *spiritum vehementem*, pro ira, *contritionem* pro inflammatione facilè sumere. Postea, ut argumentatur acerrimè Abulensis *h* mare Ciliciæ est occidentale Judææ, non hinc ergo in orientem navibus revertiſſent Magi, nec mare mediterraneum, quod etiam dicitur occidentale, seu contra solis occasum magnum Palæstinorum *i*, vel rubrum ad effugiendum redeundumque commodum satis erat: Tharsus quoque Ciliciæ non est juxta mare.

Ad extremum loci hujus litteralis & vera expositio Ceſt, Deum ita superbos divitesque attriturum qui persequentur Ecclesiam, ut validior solet ventus quaslibet magnas maris naves dejicere, confringere, submergere, illas etiam quæ tenduntur in Tharsis remotam regionem, ad comportandas pretiosas merces, ut ante dixi. Nam & classis quam Josaphat initio fœderis cum Ochozia Rege Israel eo miserat juxta prædictionem Eliezer contrita est *k*. Tales naves talibes onustæ mercibus & contritæ optimè vim exprimunt præsentis sententiæ, qua significantur confringendæ, & comminuendæ potentum opes Dei vehementi ira potentiaque. Confutant eamdem illam opinionem Salmeron *l* & Barradius *m*. Allatum litteralem sensum Eusebius, ac rationem simul ejus paucis verbis ita comprehendit. Animadvertes diligenter, inquit, quod naves Tharsis dictæ sint magnas olim Salomoni divitias attulisse, quemadmodum ex Regum historia didicimus *n*; quare & nunc per contritas naves Tharsis, Regum divitias & potestates abolendas esse significavit. Idem Athanasius asserit Græcique ceteri. Theodoretus vero per *Tharsis* mare generaliter accipit. Chrysostomus ait, vel innui locum, unde hostes veniant, vel quod quemadmodum naves Tharsis vehementior ventus ittruens sæpe contrivit, ita etiam multitudinem illam Deus conturbavit. Sed quum videatur de Judæis interpretari, non video quo pacto possit probare, ex provincia Tharsis classem contra illos veniſſe. Quamquam non videri Chrysostomum homiliarum in Psalmos auctorem, aliàs monui. In Commentario Basilii qui sola brevitate differt ab homilia Chrysostomi, eumdem reperio sensum. Augustinus Latinique eamdem ineunt viam; etsi *contritionem* accipiant in meliorem partem, ut divino timore fortissimo correpti, velutique contriti, superbi ac potentes convertantur. In deteriore sensu sumitur pro gravi calamitate *o*: licèt etiam in bono accipi doceat Ambrosius *p*. Illustrat sensum istum litteralem, quod est apud Jeremiam *q*, *sicut ventus urens* קדים *Kadim* ut hoc loco, *dispergam coram inimico*.

Mysticè *naves Tharsis*, Didymus alibi *r* notans secundùm historiam, ideſt, litteralem sensum, per *spiritum* πνεῦμα, hoc loco *ventum* significari docet, corpora nostra esse quæ Deus quum contriverit, susciţabit, reddens in corrupta fortia, illustria, spiritualia, unde gaudii exploratio existet, quam tradit vocabuli *Tharsi* etymologiam Ambrosius *a*, imitatus Didymum: naves de corporibus dici probat, ut ille verbis alterius Psalmi *b*, *qui descendunt mare in navibus*, quia vago diversarum passionum fluctu moventur, & cito merguntur, nisi habeant gubernatorem, navigantibus autem præferenda Christi crux, sicut arbor, ut inde explorentur flabra ventorum dirigi etiam corpora debent ad Sancti Spiritus gratiam, salutisque portum, ut dissoluta possint cursus suos resurrectione reparare, absque naufragii metu. Sed contritionem harum navium, ideſt corporum nostrorum, in spiritu vehementi ac valido vult fieri, commacerando, castigando severiùs, redigendo in ministerium servitutis, idque per spiritum consilii & virtutis sive fortitudinis *c*. Hoc autem esse nimia abstinentia dissolvere corpora, omnes evacuando voluptates: sic autem faciente mereri, ut ipsis dicatur *d* *convaleſcite manus remiſſæ, & genua diſſoluta*: præterea indicatum hoc à Paulo dicente *e*, *diſſolvi & cum Chriſto eſſe, multo melius* esse, & *tempus reſolutionis ſuæ inſtare f*. denique quum solutus quis fuerit ab ista compage terrena, tunc fortiorem ad vitam resurgere æternam. Tandem ex eodem etymo *Tharsis*, jubet nos esse speculatores, circumspectores, exploratores hujus gratiæ, ut fiant corpora nostra naves Tharsis: imitari Jonam hac in parte qui festinabat *in Tharſis* *g*: & Salomonem sapientem ac pacificum habentem cum rege Hiram sacræ negotiationis spirituale commercium, & mutuæ gratiæ concertantis affectum *h*, non autem Josaphat, qui Ochoziæ impio Regi sociatus est, propterea que *contrita sunt naves*, nec referre merces ex Tharsis quiverunt *i*: quod est propter prævaricationem mandatorum Dei, licèt quis comprimat corporis voluptates, ad consummationem gratiæ pervenire non posse. Ruffinus vehementia Spiritus Sancti destrui docet omnes elationes hujus mundi, quas naves designant; omnes auras tentationum expelli: omnes nebulas cogitationum dividi: omnia in mente serenari, ubi vult Spiritum hunc spirare *k*, & quem vult immutare: vitia conterere, virtutes nutrire, eidem Spiritui Sancto attribuunt. Haimo, Remigius, uterque Bruno, Hugo, Thomas, contritonem navium, hoc est, voluptatum vel curarum aliarum quibus homines agitantur & circumferuntur. Nyssenus *l* autem notans *Tharsis* modò in bonam, modò in malam partem, hunc ait hoc loco esse spiritum, qui Apostolis cum sonitu vehementi in linguis igneis apparuit *, ad abigenda mala omnia. Gregorius * Papa scribit, contritione navium Tharsis in spiritu vehementi, prout *Tharsis explorationem gaudii*, κατὰ τὸ ῥητὸν significat, denotari quòd vis compunctionis valida mentes nostras huic mundo quasi mari deditas, salubri terrore confundit. Hieronymus *m*, allata notione Tharsi pro omni mari & aliis, præterea pro Tharso Ciliciæ, vel India; conteri naves Tharsis ait non tantùm Josaphat propter fœdus cum Ochozia *n*, sed Salomonis quoque ob commixtionem cum fœminis externarum Gentium: typum istum appellans ethnicorum, & hæreticorum, quia in utrisque nihil est aliud nisi fulgor eloquentiæ: sensus dialectica arte constructus: sermo mortuus, similitudo rationis, quæ designantur per merces quas advehebant Salomonis naves, aurum & argentum, ebur, & simias, adde pavos *o*, qui fastum arrogantiamque indicant. Naves autem *bonas* appellat in quibus descendentes mare ac facientes opera in aquis multis, vident *opera Domini & mirabilia ejus in profundo* *p*, scilicet qui in sæculi hujus fluctibus non sunt ociosi, sed operantur, & merces portant dominicas, & ad portum quietis venire festinant, atque perveniunt ad profundam scientiam, & universa scrutantes, hoc est, profunda Dei & mirabilia ejus aspiciunt. Sed alii easdem illas merces rebus bonis applicant indicantibus nempe divitiis veræ pœnitentiæ, ut fit aurum, charitas; argentum, cœlestis sapientia; ebur, castitas: pavones, pulchra varietas virtutum; ipsæ simiæ, sagax secundùm Deum prudentia studiumque sanctos imitandi. Rursum naves Tharsis, ut vox ista *explorationem gaudii* sonat, illi sunt qui quidquid sensus oblectat, diligentissimè scrutantur, ut inductione demonstrat Greveus *q* in gulosis, luxuriosis, avaris, & singulis sensibus; Præterea navium illarum Salomonis aurum summit pro mundi prudentia: argentum, pro eloquentia: ebur, pro adulatione: simias, pro simulatione: pavos, pro imperitia, quia capite parvo sunt, & in cauda pulchritudinem habent.

Verſ. 9.) Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri: Deus fundavit eam in æternum.

OMnino ita est, nec ambigi ullo modo potest, quod hactenus dixi de singulari providentia curaque Dei erga suos & civitatem suam contra hostes ejus, Quemadmodum priores nomine ejusdem Dei prophetæ prænuntiaverant & promiserant: nec non prout olim etiam Deum feciſſe narraverant: sic reipsa impletum factumque nostrismet oculis intuemur, civitatem videlicet hanc Dei nostri potentissimi fundatam, firmatam, stabilitam adeo esse ut ipsibus capienda vel prosternenda. De impletis vaticiniis omnium veterum Sanctarum scripturarum, quæ pertinent ad adventum Christi cunctamque redemptionis humanæ œconomiam, & Ecclesiæ fundationem, propagationem, conservationem inter persecutiones ac tentationes Catholici passim declarant, ita ut adversus eam solidè fundatum nec *portæ inferi* valeant *prevalere* *r*. Hoc maximè poterant Apostoli dicere, ut Eusebius notat, quorum Christus beatos prædicavit oculos, aureique, quibus videbant ac audiebant, quæ non alii ante ipsos, reges, justi, prophetæ *s*. Sic etiam iidem Apostoli deprehendebant & Christus tum illos tum adversarios ad scripturas quæ erant de ipso rejiciebat, quod & Apostoli postea urgebant argumentum vehementer præcipuè contra Judæos, ut aliquoties admonui commentario in Actus Apostolorum. Sponsa priùs ad audiendum invitata est quàm ad videndum *t*, Thomas tùm priùs de Judæis interpretatur, quando convertuntur: Cùm de aliis, qui plura etiam vident & intelliguntur, quàm quæ initio quum convertentur proponerentur. Quod contingit Jacob dicenti, *u*, *verè locus iſte ſanctus, eſt, & ego neſciebam*, & reginæ Sabæ, quæ plura se vidisse professa est, quàm quæ de Salomone audiverat *x*. Communem istum tradit etiam alibi Hieronymus *y*, & Nyssenus *z*.

Origenes exponit de iis, qui quæcumque audiverint de Deo per fidem, ea per vitæ puritatem cognoscant, creditorum probationem per affectuum carentiam accipientes; adde per affectuum bonorum perfectionem, & quamdam quasi experimentalem scientiam: & in nonnullis clarius quoddam lumen, licèt intra terminos præsentis status, qui adhuc obscurus est. Unde Christus *a*, *ſi quis voluerit voluntatem ejus facere, cognoſcet de doctrina utrum ex Deo ſit, an ego à me ipſo loquar*. In omni etiam fideli evidentia credibilitatis facit ut illud dicere possit *b jam non propter tuam loquelam* credo, ipse enim audivi & scio, sic & Apostoli dixerunt *c*, *nos credidimus & cognovimus quia tu es Chriſtus filius Dei*. Incredulorum est dicere *d quod ergo faciet ſignum, ut videamus & credamus? &c, niſi videro, non credam*: quod exprobat Christus *f*, *niſi ſigna & prodigia videritis, non creditis*, lege Augustinum *g*, Prosperum *h*, Gregorium *i*.

Ad ordinem religiosum eadem sententia aptè accommodatur ab Hugone. Cassiodorus, Arnobius, Aygnanus restringunt ad Magos, qui sic ut à Judæis acceperant, invenerint Christum in Bethlehem. Cyrillus, Basilius, Theodorus, Theodoretus hæc ut illorum dicta nomine accipiunt, qui fruſtra prosequentes Ecclesiam, & inexpugnabilem experientes, quod antea credere noluerant, sic de ipsa prædictum etiam inviti fateri cogunturque, & exclamare cum stupore.

Id multo meliùs usurpant beati videntes facie ad faciem quæ hìc tantum per speculum & ænigmate *k*, atque per fidem dum in hac vita sumus, ait Didymus de

cœ-

a Isai.26.21

b Ioann.16 c.xxxvi.2 7. d Gal.4. 19. e 30.Moſer. c. 20. f in c.26.Iſ. g Iſidem. h Hom.10 in 3 pœnit. i 2.de interp. c.5.l.1.dec. n.10. & hoc loco: Chriſtum quo modo parturire cenſeamur. k Ho.10.in Exo. l 2.Esp.2.& eq. m Pſ.17.5. Iſa.59.4 n cap.2.2. De voce Tharſis con trovertitur

o 5.& 7.diſp. p Cant.5. Iuſt. 2. q in Ez.c.27 r in c.2.& 23. Iſ. s 3.R.10.22. 2.Par.9.10. t 3.Reg.22. 49.2.Par 20 36. Cur omne mare Judæi Tharſis vocarent.

u Ez.34.21.

x Statius in Thebaid.

* Seneca in Agamemn. act. 3.

z 1 p.hiſt.lib 2.c.1 para.4

a Hier.& 1. de inter.c.5 b Pſ.106.23

a Iſ.11.2.

d Iſ.35.3. e Phil.2.23

f 2 Tim.4.6

g Ioa.1.3.

h 3.Reg.10. 22.

i 2.Par.20. 37.

K Ioa.3.8.

lin c.5.Can. hom.14.item tract. 3. in Pſ. c. 12. * Act.2. 8. * 4. Mer. c. 28. vel 20.

m in c.2. Iſ. n 2. Par.20. 37.

n Iſ.33.10. Ier.4.6.

Commentarius Baſilii, ſola brevitate ab homilia Chryſoſto i.

o 3.Reg.20. 22.

p Pſ.106.24

o Ad interr. cap.5. c.28.17. l. de Spiritu Sanct.

q Ser.98.

a Ioan.7.17.

b Ioan.4.42. c Ioan.6.70. d cap.6.30. e c.20.25. f Ioan.4.48. g 1.17.& 29. in Ioan. h l. de vera exempl.c.19 i 2.moral.25

K 1.Cor.13.8